

Išsiskyre vyrų ir poskyrybinės tėvystės modeliai

ARTŪRAS TEREŠKINAS

Vytauto Didžiojo universitetas

AUŠRA MASLAUSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka: *Analizuojant biografinius interviu su išsiskyrusiais vyrais straipsnyje išryškinti trys poskyrybinės – naujosios, ekonominės ir nedalyvaujančiosios – tėvystės modeliai. Tyrime dalyvavę išsiskyre tėčiai sprendė įtampas tarp šeimos maitintojo funkcijų, įtvirtintų Lietuvos teisinėje sistemoje, ir dalyvaujančio tėčio vaidmens trimis pagrindiniais būdais: 1) mėginami suderinti abu vaidmenis (mokami alimentai ir įsitraukiama į vaiko auginimą ir auklėjimą); 2) prisiūdami tik šeimos maitintojo vaidmenį (mokami alimentai), rezignuodami ir beveik nepripildę priėmimo prievolių ir auklėjimo; 3) atsisakydami abiejų – šeimos maitintojo ir vaikų priežiūrėtojo – vaidmenų ir tapdami „nedalyvaujančiais“ tėčiais (nemokami alimentai ir nepalaikomi ryšiai su buvusios šeimos vaikais). Kaip rodo tyrimas, tėvystės modelių pasirinkimas yra socialiai diferencijuotas: dauguma pirmosios ir antrosios grupės vyrų priklauso vidurinei klasei ir turėjo aukštąjį išsilavinimą, o trečioji grupė buvo menkiausiai išsilavinusi ir užėmė sąlygiškai žemą socialinę padėtį. Straipsnyje taip pat atskleista, kad, nepaisant „kooperatyvaus vaikų auklėjimo“ (Dowd, 2000) sampratos Lietuvoje stokos, sustiprinančios įtampas tarp naujosios ir tradicinės, ekonominės ir dalyvaujančiosios tėvystės, daugeliu atvejų tėčių įsitraukimas į vaikų priežiūrą priklauso ne tik nuo teisinių sprendimų, bet ir nuo plataus masto išsiskyrusių tėvų bendradarbiavimo.*

Reikšminiai žodžiai: *tėvystė, skyrybos, tėčių vaidmenys, naujoji tėvystė, ekonominė tėvystė, nedalyvaujančioji tėvystė, vyriškumas.*

Įvadas

Ne vieno tėvystės tyrėjo teigimu, tėčio sąvoka aprėpia skirtingų vaidmenų ir santykių tarp vyrų ir vaikų skalę, kurioje susipina lyties, vyriškumo, vaikų priežiūros, emocinio rūpinimosi šeima klausimai. Kaip lytiškai diferencijuotus subjektus, tėčius formuoja skirtingos socialinės praktikos konkrečiuose namų ūkio, bendruomenės ir darbo rinkos kontekstuose. Emocinis darbas – neatskirama šeiminio darbo ir normatyvios lyties pagrindu diferencijuotos tėviškos atsakomybės dalis, taip pat svarbus kaip viena iš šių socialinių praktikų (Collier, Sheldon, 2008). Dėl to jau keletą dešimtmečių

tyrėjai ir socialinės politikos formuotojai gilinasi sprendami, kokių tėčių reikia šeimoms ir kokius vaidmenis jose turėtų atlikti.

Be to, analizuojant tėvystę ir tėčių vaidmenis vis daugiau dėmesio kreipiama į diskursų, ideologijų ir galios struktūrų sankirtas (Hearn, 2002). Atlikti tyrimai ne tik atskleidžia skirtingų tėvystės diskursų įtaką individualioms vyrų tapatybėms ir jų socialiniam elgesiui, bet ir rodo, kad tebesitęsiančios patriarchalinės galios struktūros, kurios remiasi vyro kaip šeimos maitintojo vaidmeniu, vis dar privilegijuoja vyrų teisę į vaikus (Hobson, 2002; Miller, 2011). Kita vertus, tėvystė visada buvo ir vis dar išlieka kaip politinis klausimas, ypač politinės dešinės diskursuose, kurie tėvo autoriteto nykimą sieja su „santuokos kaip socialinės institucijos irimu, didėjančiu skyrybų skaičiumi, „šeimos žlugimu“ ir toksišku kitų socialinių problemų mišiniu“ (Collier, Sheldon, 2008, 13). Nesutariant dėl tėvystės pobūdžio ir tėčių vaidmenų įsiveliama į politines kovas dėl vadinamųjų „šeimos vertybių“, tradicinių lyčių paskirties ir elgsenos.

Tiriant tėvystę ir tėčių vaidmenis būtina gilintis ir į teisės saugos norminių aktų, reglamentuojančių vyrų teises į vaikus, sąsajas su socialiniu vyrų elgesiu. Šiuose tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama sociokultūriniais kontekstams, kuriuose kuriami ir platinami tėvystės diskursai, taip pat – struktūriniais ir politiniais veiksniams, lemiantiems teisinį tėvystės reguliavimą, t. y. tam, kokie įstatymai realizuojami, kokie juridiniai veikėjai dalyvauja juos priimant ir kokiais būdais šios priemonės įgyvendinamos (Wilson, 2006; Simpson et al., 2003; Collier, 2006; Collier, Sheldon, 2008).

Kai kuriais tyrimais siekta parodyti, kaip skirtingų tėvystės vertybių konfliktas gali veikti vadinamąją tėvystės krizę, arba tiksliau, hegemoninį tėčių kaip šeimos maitintojų naratyvą (Maclean, 2007). Pastaraisiais metais pastebėtos vis didesnės įtampos tarp „naujosios tėvystės“ ir tradicinės tėvystės, grindžiamos ekonominiu tėčio modeliu, institucionalizuotu daugelyje Vakarų pasaulio teisinių sistemų. Richardo Colliero teigimu, šios įtampos atsirado kaip vis didesnio moterų įsitraukimo į darbo rinką, norminių vyrų išskaidymo idėjų ir vyrų vaidmenų pokyčio rezultatas (Collier, 2006, 69).

Kaip opozicija valstybinėms politikoms, palaikančioms vyro kaip šeimos maitintojo vaidmenį, naujosios tėvystės diskursas propaguoja nuolatinį tėčio dalyvavimą ir jo emocinį įsitraukimą į vaiko auginimą ir auklėjimą (Williams, 1998 ir 2008). Vienų mokslininkų teigimu, ši nauja viešoji darbotvarkė, kurią dažnai vadiname naująja tėvyste, atspindi tikrus šeiminių elgesio pokyčius, susijusius su pakitusiu jaunosios kartos požiūriu į lyčių santykius ir jau minėtais socialiniais procesais, tokiais kaip masinis moterų įsitraukimas į darbinis santykius (Gregory, Milner, 2011, 589). Kiti tyrėjai, pvz., Chrisas Haywoodas ir Máirtínas Mac an Ghaillas, abejoja tradicinio šeimos maitintojo vaidmens menkėjimu ir mano, kad pati naujosios tėvystės

idėja reiškia tik šiuolaikinio mąstymo apie tėvystę skurdumą. Jų nuomone, du – blogos (tradicinės) ir geros (naujosios) – tėvystės modeliai neleistinai supaprastina tėčių patirčių, elgesio ir požiūrių skirtumus (Haywood, Mac an Ghail, 2003). Pasak šių mokslininkų, pastaruoju metu atliekami tyrimai kaip tik turėtų išryškinti buvimo tėčiu ir vyrų patirčių įvairovę auklėjant vaikus.

Tėvystė po skyrybų – dar viena itin plačiai diskutuojama problema. Ją tiriantys mokslininkai aiškinasi, kaip tėčių dalyvavimas auginant ir auklėjant vaikus pasikeičia po skyrybų, kaip skyrybos paveikia tėvystės praktikas ir kokių strategijų vyrai imasi norėdami palaikyti santykius su vaikais. Šie klausimai aktualūs ir dėl to, kad, iširus santuokai arba partnerystei, vaikai paprastai lieka gyventi su mama, o vyrai „dažniausiai tampa tėčiais per atstumą arba iš viso nustoja dalyvauti vaikų gyvenime“ (Simpson et al., 2003, 201–202). Tėvystė per atstumą yra ir nemažos dalies lietuvių vyrų kasdienio gyvenimo tikrovė.

Mąstydami apie šiuolaikinės tėvystės praktikas ir tėčių dalyvavimo priežiūrint vaikus po šeimos iširimo mokslininkai gilinasi ir į vaikų skurdo, jaunimo nusikalstamumo, krizinių vaikystės situacijų problemas (Collier, Sheldon, 2008, 140). Šiuolaikinėse diskusijose apie tėvų, negyvenančių su vaikais, galimybę palaikyti kontaktus su jais po skyrybų keliami klausimai ir apie tai, kaip pasiekti, kad tėčių ir vaikų bendravimas nenutrūktų, koku būdu santykiai tarp buvusių sutuoktinių arba partnerių galėtų prisidėti prie vaikų gerovės (Wilson, 2006).

Aktyvios tėvystės palaikymas arba tėčių įsitraukimas į vaikų gyvenimą laikytinas socialiniu ištekliumi, neatsiejamu nuo skirtingos vyrų socialinės padėties, išsilavinimo, amžiaus, etniškumo ir kitų veiksnių (Collier, Sheldon, 2008, 220). Tačiau tėvystė – ne tik socialinis išteklius, ji ir lyties pagrindu diferencijuotas refleksyvus projektas. R. Colliero žodžiais, derėdamiesi dėl tėčių vaidmens vyrai įsitraukia į šį projektą, veikiamą tiek dabar vykstančių pačios tėvystės idėjos pokyčių, tiek sustiprėjusio nerimo dėl vyriškumo prasmų ir vyrų statuso šiuolaikinėse Vakarų kultūrose (Collier, 1999, 48).

Nors atlikta nemaža tyrimų, susijusių su tėvyste po skyrybų ar partnerystės nutraukimo Europoje ir JAV, Lietuvoje ir kitose posocialistinėse šalyse, ši problema nagrinėta nepakankamai (Kalmijn, 2008; Maslauskaitė et al., 2013; Maslauskaitė, Kuconytė, 2016). Ne itin daug rašyta apie tėčių vaidmenis šiuolaikiniame poskyrybinių ar iširusių partnerystės kontekste (Maslauskaitė, Baublytė, 2012). Turint galvoje tikimybę, kad skirtingomis socialinėmis, kultūrinėmis, teisinėmis ir ekonominėmis aplinkybėmis tėčių vaidmenys ir tėvystės praktikos gerokai skiriasi, šiame straipsnyje pateiktu tyrimu apie lietuvių tėčių tėvystės praktikas po skyrybų arba partnerystės nutraukimo siekiama išplėsti tėvystės probleminį arealą.

Naudojantis 25 biografiniais interviu su išsiskyrusiais arba partnerystę nutraukusiais vyrais šiame straipsnyje gilinamasi, kokiais būdais jie stengiasi įgyvendinti savo, kaip tėčių, vaidmenį „tėvystėje per atstumą“. Mūsų diskusija apie tai, kaip vyrai konstruoja tėvystę laviruodami tarp šeimos maitintojo ir vaikų globėjo statuso. Ji remiasi šiuolaikiniais tėvystės, vyriškumo, lyčių normų ir praktikų tyrimais. Pirmame straipsnio skyriuje apibūdinamas Lietuvos tėvystės režimas, daugiausia susijęs su vaiko ir tėvo kontaktų teisiniu reguliavimu, išsiskyrusių tėčių teisėmis ir atsakomybėmis. Antrame skyriuje pateikiamas teorinis tradicinės ir „naujosios“ tėvystės kontekstas. Trečiajame analizuojami biografiniai interviu su išsiskyrusiais tėčiais, daugiausia dėmesio kreipiant į įtampas, patiriamas susiduriant su teisine sistema, tėvystės socialinėmis normomis ir jų pačių gyvenimo trajektorijomis. Jame aprašomi skirtingi tėvystės modeliai, susiję su vyrų galimybėmis ir gebėjimu palaikyti kontaktus su savo vaikais.

Tėvystės režimas Lietuvoje

Aptariant tėvystę ir jos praktikas dažnai keliamas skirtingų tėvystės režimų klausimas. Į šią sąvoką, susijusią su tėčių teisėmis ir pareigomis, įeina teisinis reguliavimas, socialinė politika tėvystės atžvilgiu (tarp jų ir ekonominės paramos vaikams priemonės), šeimos politikos diskursas ir pačių tėčių viešoji veikla (pvz., judėjimai dėl tėčių teisių arba NVO, besirūpinančios jų teisėmis) (Hobson, Morgan, 2002). Abigailė Gregory ir Susana Milner aprašo tėvystės režimą kaip susidedantį iš (1) normatyvus viešojo diskurso; (2) teisių ir pareigų, susijusių su šeimos politika ir tėčių teisine padėtimi po skyrybų ar partnerystės nutraukimo; (3) užimtumo teisės (tėčiai kaip darbuotojai) ir nacionalinio darbo laiko reguliavimo (Gregory, Milner, 2011, 590). Pagal šiuos aspektus tėvystės režimai skirstomi į silpnus, nuosaikius ir stiprius.

Lietuvoje tėvystės režimą galima priskirti prie silpnųjų dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, normatyvus viešasis diskursas labiausiai akcentuoja ekonominius tėčių išpareigojimus (Tereškinas, 2008; Šumskaitė, 2014). Be to, darbo rinka privilegijuoja tėčius kaip darbuotojus, nes darbdaviai tikisi, kad vyrai daug mažesniu mastu nei moterys dalyvaus vaikų priežiūroje (pvz., nesinaudos vaiko priežiūros atostogomis) (Reingardė, Tereškinas, 2006). Galima teigti, kad Lietuvai būdinga stiprių ekonominių išpareigojimų kultūra išlaikant vaikus ir mokant alimentus, bet silpna vyrų teisių į vaikų globą ir priežiūrą aspektu. Su vaikais negyvenančių tėčių pareiga finansiškai pasirūpinti vaikais yra absoliuti; ji nepriklauso nuo partnerystės ryšių, kuriais buvo susiję išsiskyrę tėvai. Finansinę vaikų paramą galima teikti trimis

būdais: reguliariomis įmokomis, vienkartinė įmoka arba perleidžiant turtą vaikui (LR Civilinis kodeksas, str. 3.196). Minimali arba maksimali vaiko išlaikymo suma nenustatyta; sprendžiant būtinų alimentų dydį laikomasi vaiko reikmių ir tėčių galimybių pusiausvyros principo (Kudinavičiūtė-Michailovienė, Maslauskaitė, 2016). Tėvai, kurie neišlaiko vaikų po skyrybų arba partnerystės nutraukimo, gali tapti Vaikų išlaikymo fondo, valstybinės biudžetinės institucijos, skolininkais.

Antra, absoliučios daugumos vaikų globa po skyrybų arba partnerystės iširimo priskiriama motinoms. Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, 95 proc. atvejų vaiko gyvenamoji vieta nutraukus santuokas nustatoma su motina (Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013). Kalbant apie teisinį tėčių kontaktų su vaikais po skyrybų reguliavimą būtina paminėti, kad LR Civilinis kodeksas deklaruoja abiejų tėvų lygias teises ir pareigas vaikams po santuokos nutraukimo (LR Civilinis kodeksas, 2000, str. 3.156; str. 3.159), tačiau šis principas įgyvendinamas tik iš dalies. Tai neabejotinai veikia poskirybinę tėvystę ir išsiskyrusių tėvų galimybę naudotis savo teisėmis. Lietuvos teismai nustato vaiko gyvenamąją vietą po skyrybų, ir su vaiku negyvenantis tėtis įgyja lankymo teises, tačiau Lietuvos teisėje nenumatyta galimybė abiem buvusiems sutuoktiniams arba partneriams per pusę dalintis vaiko gyvenamąją vietą (t. y. leisti vaikui pusę laiko gyventi pas vieną, kitą pusę – pas kitą iš tėvų). Tai įmanoma tik abiejų tėvų neformaliu susitarimu, tačiau tuomet iškyla papildomų problemų dėl vaiko išlaikymo pinigų, kuriuos nustatyta apimtimi vis tiek privalo skirti teismo nutarimu įvardytas skyriumi gyvenantis tėvas.

Trečia, su vaiku negyvenančio tėvo lankymo grafikas priklauso nuo žodinio arba rašytinio abiejų tėvų susitarimo; teismas įsikiša tik tuo atveju, jeigu tėvams nepavyksta susitarimo pasiekti (Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013, 75). Tėvams susitarus, teismui rūpi vien tai, ar jų susitarimas atitinka vaiko interesus. Turint galvoje, kad vaiko interesų sąvoka gana miglota, socialiniai motinystės ir tėvystės lūkesčiai lemia tai, jog tėčio vaidmuo dažnai yra likutinis (Maslauskaitė, Kuconytė, 2016), t. y. bendru susitarimu neskatinamas laiko požiūriu lygiavertis tėvo bendravimas su vaiku.

Jei tėvams nepavyksta pasiekti bendro susitarimo, teismas nustato skyrium gyvenančio tėvo kontaktų su vaiku grafiką ir laiką, kurį vaikas praleis su kiekvienu iš tėvų. Vis dėlto ir čia susiduriama su problema: laiko, dalintino tarp tėvų, samprata nėra palanki atskirai nuo vaiko gyvenančiam tėvui, nes jo trukmė paprastai apima tik laiką, kuriuo vaikas disponuoja po pamokų, lankydamas įvairius ugdymo užsiėmimus, bendraudamas su draugais, miegodamas ir pan. (Kudinavičiūtė-Michailovienė, 2013, 77). Vadinausi, teisinis reguliavimas iš esmės prisideda prie nevienodų tėvų galimybių dalyvauti vaiko auklėjime po skyrybų, t. y. „skriaudžia“ atskirai nuo vaikų

gyvenančius tėvus, daugeliu atvejų – tėčius. Čia galima pridurti, kad beveik pusė išsiskyrusių arba atskirai nuo savo vaikų gyvenančių tėčių Lietuvoje bendrauja su nepilnamečiais vaikais kas mėnesį, o penktadalis jų tai daro tik vieną kartą per metus arba iš viso liaujasi bendravę (Maslauskaitė, Kuconytė, 2016). Bendravimo su vaiku dažnis glaudžiai susijęs su skyrium gyvenančio tėvo dalyvavimu išlaikant vaiką.

Ketvirta, Lietuvoje nevyksta jokių judėjimų dėl tėčių teisių. Įkurta tik viena organizacija „Asociacija prieš tėvų atstūmimą“ (APTA), kurios tikslas – ginti tėčių teises, tačiau ši organizacija neveikli arba menkai reiškiasi viešumoje.

Visi pateikti duomenys leidžia teigti, kad tėvystės režimas šalyje išimtinai remiasi tėčio kaip ekonominės paramos teikėjo vaidmeniu. Finansinė atsakomybė prilyginama adekvačiai tėvystei. Kitais žodžiais tariant, tėčiai disciplinuojami būti tik šeimos maitintojais (Orloff, Monson, 2002, 85). Ekonominės tėvystės norma kaip ryškiausias ir socialinės, ir lyčių politikos dėmuo riboja vyrų galimybes lygiaverčiai su mamomis dalyvauti vaikų auklėjime.

Prieš pereinant prie teorinės naujosios ir tradicinės tėvystės santykio analizės būtina trumpai apibūdinti skyrybų Lietuvoje kontekstą. Lietuva pasižymi aukštu skyrybų, turinčių ilgą tradiciją, skaičiumi. Ištuokų smarkiai padaugėjo 1965 m. liberalizavus skyrybų įstatymus (Maslauskaitė, Baublytė, 2012). Nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio antrosios pusės iki dabartinio laiko, su nežymiais svyravimais praeito amžiaus paskutiniame dešimtmetyje ir 2008 m., ištuokų skaičius buvo aukštas. Pastaruoju metu suminis skyrybų rodiklis pasiekė 0,43 (Lietuvos statistikos departamentas, 2015). Skaičiuojant pagal šiuos duomenis Lietuva priklauso ES šalims su aukščiausiais ištuokų rodikliais. Tyrimai rodo, kad vyrai su žemiausiu išsilavinimu, atsidūrę pažeidžiamoje socioekonominėje padėtyje, patiria didesnę ištuokos riziką nei vyrai, priklausantys aukščiausiai arba vidutinei išsilavinimo grupei (Maslauskaitė et al., 2013; Maslauskaitė et al., 2015).

Svarbu paminėti ir tai, kad iširusios santuokos nerodo bendro visų skyrybų skaičiaus, nes dalis išsiskyrusiųjų gyvena kohabitacijose. Kohabitacijų šalyje ėmė daugėti praėjusio šimtmečio paskutinįjį dešimtmetį, o XXI a. pradžioje jos tapo vyraujančiu šeimos sudarymo pagrindu (Puur et al., 2012). 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, kohabituojančios šeimos su vaikais sudarė 9,7 proc. visų šeimų su vaikais, jaunesniais nei 18 metų (Surašymas, 2011, 361). Galima teigti, kad dėl kohabitacijų daugėjimo, santuokų mažėjimo ir skyrybų arba partnerystės nutraukimo skaičiaus didėjimo vis didesnė dalis tėčių gyvena skyrium nuo savo genetinių vaikų. Šis procesas tam tikru mastu atspindi ne tik šeimos, bet ir pačios tėvystės fragmentaciją (Smart, Neale, 1999; Collier, Sheldon, 2006).

Naujoji tėvystė ir jos prieštaravimai

Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, Lietuvai būdingas silpnas tėvystės režimas, kai labiausiai akcentuojami ekonominiai tėčių įsipareigojimai, absoliučios daugumos vaikų globa po skyrybų arba partnerystės iširimo priskiriama motinoms, dėl socialinių motinystės ir tėvystės lūkesčių tėčių vaidmuo dažnai yra likutinis, o jų teises ginančių politinių judėjimų nėra. Šio tipo tėvystės režimas veikia ne tik tėvystės sampratas, bet ir jos praktikas, susijusias su politiniais, teisiniais, kultūriniais ir moraliniais tėčių vaidmenų diskursais.

Šiuolaikiniame tėvystės diskurse vyrauja dvi – optimistinė ir pesimistinė – kryptys, paremtos skirtingais tėvystės modeliais. „Gero tėčio“ modeliu propaguojamas tiek emocinis tėčių įsitraukimas į vaikų auklėjimą, tiek finansinis indėlis juos išlaikant. Šis modelis – tai priešprieša nedalyvaujančiojo, arba „blogo tėčio“, modeliui (Miller, 2011, 11). Tie vienas kitam oponuojantys modeliai atskleidžia optimistinį ir pesimistinį požiūrį į vyrų gebėjimus ir įgūdžius būti tėvais.

Pirmuoju optimistiniu gero tėčio modeliu, paveiktu 7-ojo ir 8-ojo dešimtmečių Vakarų lyčių lygybės ir feministinio judėjimų, skatinamas vyrų įsitraukimas į šeiminių gyvenimą (Scourfield, Drakeford, 2002; O'Brien et al., 2007). ES nuosekliai remia lyčių lygybę, aktyvų moterų dalyvavimą darbo rinkoje (Hearn, Pringle, 2006) ir kartu aštrina priešpriešą tarp tėčio kaip šeimos maitintojo ir vaikų prižiūrėtojo vaidmenų. Emocinė veikla, kurią vyrai privalo atlikti bendraudami su vaikas, iškeliamą kaip vienas iš esminių „dalyvaujančiosios“ tėvystės sudedamųjų dalių (Gregory, Milner, 2011). Viešieji diskursai, diskutuojantys „nedalyvaujančiąją“ ar „neatsakingą“ tėvystę, laikosi pesimistinio požiūrio dėl vyrų įsitraukimo į vaikų priežiūrą ir šeiminių gyvenimą apskritai.

Nepaisant tyrimuose ir viešame kalbėjime paplitusios minėtos tėvystės modelių opozicijos, kai kurie tyrėjai teigia, kad tėvystė, naujoji ar senoji, dalyvaujančioji ar nedalyvaujančioji, atsakinga ar neatsakinga, neturėtų būti vertinama kategoriškai. Pasak R. Colliero, iš pirmo žvilgsnio „naujoji tėvystė“ atrodo kaip progresyvus šuolis nuo anksčiau vyravusių vertybių ir praktikų, kai tėvas matomas tik kaip emociškai nepasiekiamas vaikų drausmintojas ir šeimos ekonominės gerovės garantas. Kita vertus, pastebėta, kad ir naujoji tėvystė kupina prieštaravimų ir įtampų (Collier, 1999, 43). Pirmiausia, progresyvos tėvystės idealą, būdingą egalitarinei šeimai, vis dar apibrėžia „nuorodos į tam tikras socialiai ir ekonomiškai specifines idėjas apie „gerbtiną“ vyriškumą ir lytinį padorumą, kurių šaknys glūdi gerokai archaiškesnėse autoritarinio ir tradicinio tėviško vyriškumo sampratosė“

(Collier, 1995; Collier, 1999). Vadinas, net ir naujoji tėvystė aiškiai diferencijuota lytiškai; ji išlieka institucija, kuri istoriškai sukurta kaip tam tikrų vyrų galios forma (Hearn, 2002, 245).

Be to, vadovaujantis Raewyno Connellio idėjomis (1987 ir 2000) galima teigti, kad naujoji tėvystė vis dar legitimuoja hegemoninį vyriškumą ir sykiu išstumia kitas vyriškumo formas. Autonomijos, kontrolės, atskirumo savybės, apibrėžiančios kultūrinę vyriškumo sampratą, sunkiai suderinamos su globos, priežiūros ir rūpinimosi vertybėmis, kurios akivaizdžios naujosios tėvystės ideologijoje (Collier, 1999, 49). Dėl to naujoji tėvystė ne tik kad nesikėsina griauti įsitvirtinusių galios struktūrų ir santykių tarp lyčių, bet yra su jais glaudžiai susijusi. Be to, užuot atskleidusi normatyvių tėvystės idealų ir specifinių tėčių praktikų arba patirčių įvairovę, naujosios tėvystės sąvoka parodo prarają tarp retorikos, naudojamos šiam tėvystės modeliui apibūdinti, ir tėvystės tikrovės (Collier, 1999, 45).

Net ir pripažįstant skeptišką požiūrį naujosios tėvystės ideologijos atžvilgiu, vis dėlto ji įgyja naujų reikšmių, kai kalbama apie poskyrybinę tėvystę ir jos praktines išraiškas. Išsiskyres ar nutraukęs partnerystę „naujas“ tėtis ne tik ekonomiškai rūpinasi savo vaikais, bet ir aktyviai dalijasi vaikų priežiūros darbais su buvusiomis sutuoktinėmis arba partnerėmis (Collier, 1999, 42). Šių vyrų santykis su vaikais ir patys vaikai įprasmina vyrų gyvenimus po skyrybų ir praturtina jų vyriškąją patirtį (Collier, 2006, 70). Tokio optimistinio požiūrio laikomasi ir šiame straipsnyje teigiant, kad, nepaisant naujosios tėvystės ideologinių ir retorinių įtampų, ji iš dalies atspindi progresyvius vyriškumo pokyčius bei šiuolaikines tėčių ir vaikų santykių dilemas.

Šiaurės Amerikos, Jungtinės Karalystės ir Australijos mokslininkų darbuose apie tėvystę po skyrybų galima išskirti keletą pagrindinių temų: tai praktiniai sunkumai, su kuriais tėčiai susiduria, siekdami palaikyti kontaktus su vaikais; santykių su skyriumi gyvenančiais vaikais pokyčiai; praradimo ir bejėgiškumo jausmai, apimantys norint išsaugoti normalius santykius; motinų kaip priešiška nusiteikusių prieš tėčius situacija (Wilson, 2006, 301). Visos šios temos ne tik leidžia svarstyti išsiskyrusiųjų tėčių vaidmenį užtikrinant vaikų gerovę, bet ir verčia mus permąstyti įtampas tarp tradicinės ir naujosios tėvystės, išryškėjančias ir analizuojamuose tėčių biografiniuose interviu.

Tyrimo metodologija

Straipsnyje analizuojami 25 biografiniai interviu su įvairios socialinės klasės, išsilavinimo, profesijos išsiskyrusiais vyrais, gyvenančiais trijuose didžiausiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Visi tyrime dalyvavę vyrai turėjo vaikų iki aštuoniolikos metų, kurie gyveno su mamomis

(joms priklausė vaikų globa). Po skyrybų didesnė dalis vyrų buvo užmezgę naujus šeiminius santykius. Vyrų amžius buvo nuo 31 iki 49 metų (vidutinis amžius – 39 metai). Atrinkus informantus sniego gniūžtės metodu interviu su jais buvo atlikti 2015 m. lapkričio–2016 m. vasario mėn. laikotarpiu. Vidutinė interviu trukmė – 2,2 valandos. Visi interviu buvo įrašyti ir transkribuoti. Siekiant išsaugoti konfidencialumą informantų vardai buvo pakeisti. Jų kalba netaisyta.

Atliekant interviu naudotasi penkiais klausimų blokais, orientuotais į skirtingų tėčių biografijos ir tėvystės aspektus. Pirmasis klausimų blokas buvo skirtas biografinėi ir sociodemografinėi informacijai, antrasis – buvusiai santuokai ar patnerystei ir santykiams su vaikais. Trečiuoju klausimų bloku siekiama sužinoti apie skyrybas ar partnerystės nutraukimą, ketvirtuoju – apie tėvystę po skyrybų, o penktasis skirtas diskutuojamoms temoms, t. y. bendresnės buvimo geru tėčiu, kliūčių, su kuriomis susiduriama palaikant artimus santykius su vaikais, alimentų ir kitų įsipareigojimų vaikams problemos. Aprėpiant individualų kasdienį tėvystės praktikų lygmenį šiais interviu buvo siekta atskleisti, kokiais būdais vyrai manevruoja tarp skirtingų buvimo tėčiais strategijų ir pasirinkimų. Kitais žodžiais, atliekant interviu analizę gilinamasi į tai, kaip individualūs gyvenimai ir vyrų patirtys formuoja tėvystės mikropolitiką (Miller, 2011, 10). Siekiant užfiksuoti patirčių ir sampratų įvairovę buvo pasirinkti skirtingos socialinės padėties, amžiaus, išsilavinimo ir profesijų informantai.

Interviu duomenis analizuojant laikytasi standartinių kokybinės analizės procedūrų (Kvale, 1996; Gubrium, Holstein, 2002; Kvale, 2006). Vyrų patirtys ir jausmai, susiję su tėvyste, buvo grupuojami tematiškai. Tai atliekant nustatyti tėčių elgesio bendrumai ir skirtumai, apibūdinama, kaip asmeninės gyvenimo istorijos, teisinis reguliavimas, lyčių normatyvumas, socialinė klasė ir skyrybų ar partnerystės nutraukimas paveikė tyrime dalyvavusių vyrų tėvystės sampratą.

Pasipriešinimas, rezignacija ir pasišalinimas kaip trys tėvystės strategijos

Pagal vyrų įsitraukimą į vaikų priežiūrą ir santykių su skyrium gyvenančiais vaikais intensyvumą išskyrėme tris vyrų grupes. Pirmosios tėvų grupės tėvystę galima vadinti „naujaja“, antrosios – ekonomine, trečiosios – nedalyvaujančiąja tėvyste.

Naujoji tėvystė. Pirmajai didžiausiai vyrų grupei būdinga tai, kad jie gan intensyviai priešinosi tradiciniam tėčio – kaip išskirtinai vien šeimos

maitintojo – modeliui. Šiai grupei priklausantys vyrai teigė, kad ekonominės tėvystės samprata, kuriai jie nepritaria, yra giliai įsišaknijusi ir teisinėje sistemoje, ir viešajame diskurse. Dėl to vaiko priežiūra ir tėčio bendravimas su vaiku dažnai nustumiamas į antrą planą:

Niekaip nesprenđeme. Kaip praktika. Čia kažkaip tai automatiškai, kad pas mamą, ir viskas. Kalbos nekilo. Tiek man kaip vyrui to suvo-kimo nebuvo, nes aš irgi esu šitos visuomenės stereotipų auka, kad pas mamą... Tiek teisminė praktika, tiek advokatai, niekas net neužsiminė, kad čia gali būti kažkaip tai dveji namai ar panašiai. Gyvenama vieta pas mamą. Bendravimo tvarkos nenustatėme, kad nu va gal nereikia, nes bendrauti nori, nori, bendrauk. Taip laisvai ir buvo. Tai iki šito paskutinio laikotarpio, kur čia teismai ir draudimas šitas buvo, tai kažkokių tokių, kad neleisiu bendrauti ir panašiai, lyg ir nebuvo. Reiškia, aš kai norėdavau, vaikus ir pasiimdavau (informantas nr. 3, 41 m.).

Reaguodami į vyraujančią šeimos maitintojo sampratą vyrai vis dėlto pabrėžė, kad vaikų priežiūra yra neatskiriama tėvystės dalis. Net ir alimentai mokami tam, kad būtų įmanoma palaikyti kuo glaudesnę kontaktą su vaiku: „Kodėl tu pervedi alimentus? Nes tau yra svarbu, kaip tas vaikas gyvena. Tai jeigu tau yra nesvarbu, kaip jisai gyvena, tai tada ir, nu, tai geriau juos kitur vesti, nes... aš labai grubiai sakau, bet... taip, matyt, taip, aš nežinau...“ (informantas nr. 5, 38 m.).

Šios grupės vyrai skundėsi Lietuvos teisinės sistemos šališkumu ir net jautėsi tapę jos aukomis. Kadangi jų netenkino vien tik ekonominė tėvystė, po skyrybų sakėsi patyrę ne vieną kliūtį, trukdančią palaikyti tinkamus santykius su vaikais: „Nu, daugelis yra tėvų, kurie galbūt ir norėtų daugiau bendrauti su vaikais, bet tiesiog ta tokia bendra tvarka jiems neleidžia. Ir ta tokia viešoji nuomonė, kad tėvas negali pasirūpinti vaiku, jinais yra išplitusi visur. Nuo teismų iki bet ko gatvėje, bobučių paklausk. Tėvas, nu, kaip jis gali vaiką auginti? Tėvas? O ko tėvas negali?“ Tas pats informantas pabrėžė, kad tėčiai, nematantys, kaip auga jų vaikai, pasidaro jiems svetimi:

Jeigu vaikas yra atplėšiamas nuo vieno iš tėvų, tai yra, nu, vaikui, kaip čia – krizė vaikystės, kuri psichologiškai atsiliepia vėliau. Nes jis yra atplėšiamas. Jam neleidžiama bendrauti tą pusę laiko, kaip jisai yra pripratęs ir kaip gal turėtų būti. Natūralu, kad tie ryšiai paskui silpsta. Paskui pačios mamos sako: „Ai, tai jis nesirūpina“. Vaiko santykiai irgi, ir tėvo santykiai nuo vaiko atšąla, jeigu jis ten mato, nežinau, kas trečią sekmadienį, ten keliom valandom. Nu, tai taip, kai tu nematai, kaip vaikas tavo auga, ką jis daro, kuo jis domis, tai natūralu, kad ilgainiui irgi tampa svetimas žmogus tam vaikui. Ir tau vaikas tampa svetimu

žmogum. Ir gaunas, kad tas vaikas lygtai yra atstumtas. Ir atstumtas yra dėl ko? Dėl to, kad teisinė bazė ir nuomonė yra tokia, kad vaikas turi augti su mama. Ta mama labai daug ko nesugeba duoti vaikui. Kitokio požiūrio, kitokios nuomonės. Ta prasme, augina, kaip jai atrodo. Iš tikrųjų gi du tėvai turėtų auklėti (informantas nr. 1, 34 m.).

Iš vyrų, palaikančių naująją tėvystę, pasakojimų matyti, kad jie susidarė nuomonę, jog Lietuvos teisinė sistema ir teisinės normos, reguliuojančios vaiko globą ir priežiūrą po skyrybų, tiesiogiai skriaudė tėčius, į kurių interesus ir norus dalyvauti vaiko auklėjime buvo menkai atsižvelgiama. Visur ir visada buvo privilegijuojamos mamos: „Ta prasme, mūsų teisminėj sistemoj tuo metu ir šiam momentui galioja tai, kad mama – viskas, ir turi labai smarkiai stengtis, įrodinėti, kad ji yra asociali, girtaujanti ir visa kita, aa... ar ten veda palaidą gyvenimo būdą, kad jai neskirti vaiko globos, tai dėl to kariauti su vėjo malūnais nemačiau prasmės...“ (informantas nr. 14, 38 m.). Šis informantas taip pat prisipažino, kad komunikacijos su jo buvusia žmona stygius vertė jo vaiką jaustis taip, tarsi šis gyventų „dviejose atskirose respublikose“.

Kai kurių šios grupės vyrų manymu, teisininkai ir teismų darbuotojai dažnai yra priešiška nusiteikę tėčių atžvilgiu: „Lietuvoj į vyrus neatsižvelgia. Čia jeigu skiriasi, tai auka moteris, o blogietis vyras“ (informantas nr. 16, 31 m.). Kitas informantas teigė, kad išskirtinės vaiko globos suteikimas motinoms nėra teisingas. Jo žodžiai: „Tai, mano nuomone, yra nesąžininga, kad vaikas yra priskiriamas gyventi mamai, čia, Lietuvoj, taip jau yra... Aš pirmiausia tai norėjau, kad turėti 50/50 auginimo, ir bandžiau kalbėti apie tai su teisininkėm, bet, na... ne su vienu teisininku apie tai kalbėjau, neverta net bandyti, šito tikrai nebus Lietuvoj šiuo metu... Tai vat, aš labai labai norėčiau, kad tas ateity pasikeistų ir kad būtų galimybė auginti per pusę“ (informantas nr. 4, 34 m.). Teisinių procedūrų metu dauguma naujosios tėvystės grupei priklausančių vyrų suvokė, kad jų žmonos ir partnerės turėjo galios svertus, kurie jiems buvo nepalankūs.

Be neteisingos teisinės sistemos, vyrai taip pat minėjo kitą kliūtį, trukdančią dalyvauti vaikų auklėjime ir palaikyti su jais nuolatinius kontaktus. Tai – pačios mamos ir jų nusistatymas prieš buvusius sutuoktinius:

Bet, sakykim, pačioj pradžioj, vėlgi, kai buvo ta teismo nutartis tik priimta, tai buvo labai labai daug trukdžių, kai aš ateinu į namus ir tiesiog ten yra ta vat auklė, yra senelis, tėvas mamos, mama, ir ten dienos po Kalėdų buvo, aš atsimenu, jie ten gurkšnojo vyną, atsimenu, atsisėdęs aš sakau: „O, tai čia vyną gurkšnojat.“ Dar supyko ant manęs ir mane Ingos tėvas tiesiog išstūmė pro duris. Ir esmė tame, kad matė dukra mano, tuo metu dukra klykė, kad „Tėti, tėti, nestumkit tėčio!“ – bet jie tiesiog išstūmė, ten

aš dar bandžiau kažką sakyti, bet tiesiog buvau išvytas. Tokių išvijimų yra buvę ne vienas iš tikrųjų, kad aš tiesiog ateinu ir kas skaudžiausia, kad dukros akivaizdoje tiesiog mane išveja (informantas nr. 4, 34 m.).

Be to, šio informanto teigimu, net ir Lietuvos visuomenė neigiamai traktuoja išsiskyrusius vyrus: „Bendra visuomenės nuomonė, aš manau, yra neigiamą, nes dažniausiai yra palaikoma mamos pusė... nes mama – auka, o tėvas visada kaltas, čia yra toks stereotipas visuomenėj. Nu, tas matosi, sakykim, skaitant ten ar kokius komentarus Delfi ir t. t., tai ten daugiausia į vienus vartus... Ir šitoj vietoj aš žinau labai daug istorijų, kur yra... mamos manipuliuoja vaikais, ir iš tikrųjų kenčia tėvai...“ (informantas nr. 4, 34 m.).

Nepaisant teisinių, socialinių ir asmeninių (buvusios sutuoktinės) kliūčių, dauguma šios grupės vyrų manė, kad jie sugeba būti gerais tėčiais: „...Kiek viskas išmokyta, pradedant dviračiais, baigiant plaukimu, nardymu, snieglentės, dviračiai, įrangos, viskas mano supirkta. Kad susiskaiciavau, kad trečdali dienų per metus, iš 365 dienų 115 dienų jie būna pas mane su nakvyne. Aš *superinis* tėvas. Aš tą supratau sau, nes iki to pastoviai masyvus spaudimas, koks tu blogas. Kai tu girdi, kad tu vilkas, tai kažkada pradedi čiut ne galvot: gal aš iš tikrųjų vilkas, gal aš iš tikrųjų blogas“ (informantas nr. 3, 41 m.).

Dėl to, kad vyrai, praktikuojantys naująją tėvystę, – priešprieša tėvo, šeimos maitintojo modeliui, neatskiriamam nuo hegemoninio vyriškumo (visos vyro pareigos subordinuotos apmokamam darbui), – jie paprastai patiria vidinių įtampų ir abejonių (Oechsle et al., 2012). Tačiau joms priešindamiesi informantai teigė: „Nu, šiaip dabar dažnai yra minimas tas posakis, kad tėvas yra ne tas, kuris padarė tą vaiką, bet tas, kuris užaugino. Aš su tuo... Mano požiūris su tuo sutinka. Aš nelabai norėčiau tą savo kaip tėvo žodį užleisti kažkam kitam sūnaus atžvilgiu, bet manau, kad išsiskyrus ir visiškai pamiršus tą vaiką, vadintis tėvu yra ganėtinai ne visai korektiška...“ (informantas nr. 2, 39 m.).

Graeme'o B. Wilsono žodžiais, daugelyje studijų pabrėžiamas tėčių įsipareigojimas arba jų noras prisitaikyti prie nuolatinių šeimos pokyčių, kurie būna ypač ekstremalūs po skyrybų ar partnerystės nutraukimo, bei jų gebėjimas pripažinti vyraujančią motinų vaidmenį ir jų reikmes, nes vaikai lieka gyventi su jomis (Wilson, 2006, 305). Galima teigti, kad šiai grupei priklausantys informantai buvo labiausiai pasirengę pokyčiams, įvykusiems po skyrybų. Net ir susidūrę su Lietuvos teismų šališkumu, neigiamomis socialinėmis nuostatomis, nukreiptomis prieš išsiskyrusius vyrus, ir buvusių sutuoktinių priešišku šie rūpestingi tėčiai daugeliu atvejų sugebėjo palaikyti tvirtus santykius su vaikais. Jiems padėjo ir suvokimas, kad didesnę dalį vaiko finansinės paramos, globos, lankymo laiko

ir trukmės klausimų galima išspręsti ne teismuose, o kooperuojantis ir derantis su jų vaikų motinomis.

Ekonominė tėvystė. Antrąją tėvystės strategiją apibūdina vyrų susitaikymas su išimtinai jų kaip šeimos maitintojų vaidmeniu ir netgi resignacija dalyvaujančiosios tėvystės atžvilgiu. Kitais žodžiais, šie vyrai nesipriešino ekonominės tėvystės imperatyvui, stipriausiai išsiskynijusiam tiek teisinėje sistemoje, tiek socialinėse sferose. Tai atspindi ir vieno informanto teigimas: „Aš manau, kad tėvas visada kažkiek turėtų mokėti alimentus, o žiūrint pagal jo finansinę situaciją. Aišku, jei tėvas be darbo ar, sakykim, neturi iš ko mokėti, tai čia kitas reikalas. Bet jeigu tu turi bent jau, na, kad ir mažiau uždirbant, bent jau 30 proc. visų tų pajamų turėtum duot kažkiek savo vaikams” (informantas nr. 17, 38 m.).

Pažymėtina, kad šie vyrai laikėsi pačių konservatyviausių pažiūrų ne tik į tėvystę, bet ir į vyriškumą, ir vyrų bei moterų teises. Informanto nr. 7, 37 metų vyro, nuomonė: „Aš tai galvoju, pirma mano mintis yra tokia, kad reikia viską daryti, kad išlaikyti šeimą. Kad tu negali galvoti tik apie save, tu turi galvoti apie vaiką...” Kitas 36 metų informantas teigė: „Aš, pavyzdžiui, iš principo taip laikaisi tos nuomonės, kad taip vyras yra tas žmogus, kuris ten dėl šeimos pasistengs. Moteris namuose laiko tuos keturis ar tris kampus, nežinau, kiek ten... Vyras yra tas žmogus, kuris aprūpina šeimą“ (informantas nr. 20, 36 m.). Šis tėtis savo vaikus lankė gana retai dėl to, kad tam priešinosi jo buvusi žmona. Dar kito informanto žodžiais apibūdinta situacija: „Nu, mano supratimu, kad namuose labai susimaišė tie vaidmenys, kas ką turėtų daryti, kaip tradiciškai. Nes būdavo daug atvejų, kai grįžti iš darbo pavargęs, tau vaikas yra įkišamas į rankas, maždaug viskas, dabar čia jau tavo laikas. Kai batų nespėji nusiauti. Ir natūralu, kad tai menknėkis. Su vaiku... irgi būni pasiilgęs, ir pabūni. Namai neprižiūrėti, valgyti nepadaryta. Atrodo, uždirbi pinigų, turi vis tiek artimiausius kelis metus išlaikyti visą šeimą. Bet ką tu darai, kol ateini namo, tai yra visiškai nevertinama. Ateini, tu faktiškai tampi namų aukle ir prižiūrėtoja, ir tvarkytoja“ (informantas nr. 1, 34 m.). Iš to interviu matyti, kad skirtingi vyro ir žmonos supratimai apie tai, koks vyro vaidmuo šeimoje, prisidėjo prie skyrybų. Šis informantas ir jo žmona nesutarė dėl vyro ir moters lygybės prižiūrint vaikus, šeiminiai konfliktai kildavo tada, kai žmona mėgindavo priversti vyrą suderinti šeimos maitintojo ir vaikų prižiūrėtojo vaidmenis.

Pasak Nancy Dowd, po skyrybų daugeliu atvejų vyrų dalyvavimas vaiko auklėjime laikomas atraciliu. Teisiškai vyrai nėra įpareigoti prižiūrėti vaikus ir dalyvauti jų ugdyme netgi tais atvejais, kai teismai nustato aiškius vaikų lankymo ir bendravimo su jais grafikus. Deja, daugelyje šių grafikų ir globos schemų numatomas tik labai ribotas tėčių vaidmuo. Pvz., tipiškai

nustatomi lankymo ir vaiko priežiūros grafikai, kurie toli gražu nėra palankūs vyrams ir neprimena tolygaus vaiko priežiūros pasidalijimo tarp tėčių ir mamų (Dowd, 2000, 7). Be to, kaip rodo vyrų, priklausančių ekonominės tėvystės modeliui, patirtis, dažnai buvusios sutuoktinės ar partnerės trukdo bendrauti su vaikais ir nevertina vyrų dedamų pastangų.

Analizuojant vyrų, susitaikiusių su ekonominės tėvystės vaidmeniu, interviu matyti ir tai, kad ne vieno iš jų skyrybas lėmė ekonominiai veiksniai, pvz., finansiniai sunkumai ir nesutarimai šeimoje, t. y. žmonių nepasitenkinimas vyrų pajamomis arba didesnis moterų polinkis investuoti į karjerą nei į šeiminių gyvenimą. 43 metų informanto žmona, skirtingai nei jos vyras, labiausiai rūpinosi karjera ir kuo didesnėmis pajamomis: „Aš karjerą darau, o ką tu? Su tavim namo neužgyvenau ir neužgyvensiu“ [kartoją man ji]. Visa tai paveikė. Na, taip, moteris turi... moters poreikis yra gerbti vyrą ir moteriai vyras yra autoritetas. Kai vyro pasitikėjimas savimi sušlubuoja, o pasitikėjimas savimi tai yra, kai vyras sėkmingas už šeimos ribų, tada jis savimi pasitiki, ir kai pas jį tai sušlubuoja, moteris mato jo baimę ir pradeda nepasitikėt tuo vyru...“ (informantas nr. 6, 43 m.). Iš interviu galima daryti išvadą, kad tiek šio vyro, tiek jo žmonos tradicinės pažiūros į vyro vaidmenį darbo rinkoje ir šeimoje buvo viena svarbiausių skyrybų priežasčių. 2008 m. finansinės krizės laikotarpiu šis vyras, užsiimantis smulkiu verslu, patyrė daug finansinių nuostolių ir turėjo uždaryti savo bendrovę. Tai dar labiau pablogino sutuoktinių santykius.

Kitas 39 metų informantas išreiškė gana prieštaringas nuostatas į vyrų ir moterų vaidmenis. Viena vertus, jis ilgėjosi tradicinės lyčių sugyvenimo tvarkos su aiškiais lyčių vaidmenimis: „...Nes ir vyrai pamiršta kartais savo pareigą, ir moterys dažniausiai pamiršta. Vis tiek moterys yra šeimos sąvoka, šeimos ugnies kurstytoja, prielauka, kur vyras gali ateiti pailsėt. Vyras turi gauti mainais, ne taip, kad davė tą kotletą, kur jis ir pats gali pagaminti. Nėra taip kaip anksčiau, kad vyras yra šeimos galva...“ (informantas nr. 19, 39 m.). Kita vertus, interviu metu jis nuolat kartoją, kad šiuolaikinėje visuomenėje vyrai dažniausiai laikomi tik bankomatais ar pinigų gaminimo mašinomis („Ir tu jautiesi kaip ta piniginė, iš tavęs reikalingi tik pinigai, ir tavo nuomonė niekam neįdomi.“). Jo manymu, valstybinė politika taip pat nėra palanki šeimoms, nes, norėdamas tinkamai išlaikyti šeimą, vyras privalo turėti du ar tris darbus. Todėl visai nebelieka laiko vaikų priežiūrai. Šis informantas įsitikinęs: „Turi didėt atlyginimai, ir ne taip, kad ryte padidėjo, o rytoj kainos padidės. Arba atvirkščiai. Turi būt realiai, kad žmonės turėtų laisvo laiko daugiau, kad jie galėtų skirti savo šeimai“ (informantas nr. 19, 39 m.). Interviu medžiaga leidžia daryti išvadą, kad dauguma šios grupės vyrų sėkmingą tėvystę suvokė kaip svarbiausių bruožų – aukštos pajamos, vyriškas autoritetas, disciplina – rinkinį, kontrastuojantį su namų ūkio darbais ir vaiko priežiūra.

Panašiai kaip ir pirmos grupės informantai, šie vyrai stipriai reiškė neteisybės, pykčio ir praradimo jausmus, sukeltus skyrybų ir teisinės sistemos, nukreiptos prieš vyrų interesus. Informantas nr. 19 ragino: „Faktiškai savo tyrime galit paminėt, kad dažniausia, jeigu moteris priima, kad moteris yra auka, iš tikrųjų viską darė kaip ir gerai, vyrui kažko trūko, vyrai kaip ir iškrypėliai. Galima pasakyti tik apie tuos, kurie iš tikrųjų buvo“ (informantas nr. 19, 39 m.). Kaip teigė informantai, Lietuvos teismuose nebuvo nė minties apie jungtinės vaikų globos galimybę. Teisiniais būdais tokios globos nebuvo įmanoma išsiderėti.

Kai kurie šios grupės informantai nukreipė savo nepasitenkinimą į moteris ir jų „klaidingą“ šeiminių įsipareigojimų suvokimą. Nesitenkindami vien tik šeimos maitintojo vaidmeniu, jie jautėsi įstrigę savo buvusių sutuoktinių stereotipiniuose įsivaizdavimuose:

Moterys gamina, kaip sakoma, tą mėgstamą žaisliuką, kurio svajojo nuo pat gimimo, tas žaidžia su leliukais, o čia žaidžia su tikromis, na ir va, viskas. Vyras jau išeina kaip koks pinigų nešiotojas, kažkoks tai problemų sprendėjas, vat duoda jam pavalgyt, va duoda jam, ūkiškai sakant, pasidulkint, ir viskas, jisai turi būti ramus ir patenkintas. Deja, jiems, taip išeina, ne visada šito užtenka ir su amžium vyrai reikalauja kokybės... O tos kokybės kaip ir nėra, nes moteris tai daro kaip ir automatiškai. Tu jautiesi toks kaip ir paliktas, nes visas dėmesys atiduodamas vaikams, kaip ir gerai, bet norisi, kad ir tau kažkas liktų... (informantas nr. 19, 39 m.).

Šių informantų požiūriu, šališka teisinė sistema ir moterys, kurioms svarbiausia – tik ekonominė gerovė, buvo didžiausia kliūtis jų dalyvavimui vaikų auklėjime po skyrybų. Didesnė vyrų dalis beveik nebendravo arba labai menkai bendravo su savo vaikų motinomis.

Tos grupės vyrų tėvystės modelį galima vadinti ribota tėvyste. N. Dowd teigimu, šis modelis palaiko požiūrį, kad vaikai yra nuosavybė, kurią vyrai įgyja ekonomiškai juos remdami. Šiai grupei priskirtini vyrai stengėsi, kiek tik įmanoma, kontroliuoti savo buvusias žmonas reikalaudami įrodymų, kaip alimentai išleidžiami, nurodinėdami, kaip juos panaudoti, ir kvestionuodami išlaidų tikslingumą. N. Dowd žodžiais, siejant vaikų priežiūros santykius vien tik su ekonominiais motyvais vaikai paverčiami nuosavybe, o išsiskyre vyrai ima jaustis teisūs, kontroliuodami moteris (Dowd, 2000, 218). Tačiau daugeliu atvejų šios grupės informantams nesisekė to padaryti, nes jų vaikų motinos vis tiek elgėsi priešišškai, kišosi į jų santykius su vaikais ir stengėsi nuteikti vaikus prieš juos, o tai laikui bėgant pastebimai sumažino kontaktų su vaikais intensyvumą. Šių vyrų negebėjimas bendradarbiauti su buvusiomis sutuoktinėmis sudarė dar daugiau kliūčių palankiems tėčių ir vaikų santykiams. Vadovaujantis Carol Smart ir Bren Neale (1999) idėjomis

galima teigti, kad dėl savo tradicinių pažiūrų į tėvystę šios grupės informantai patyrė rimtų sunkumų palaikydami santykius su vaikais, nes ir prieš skyrybas ne jie, o mamos labiausiai rūpinosi vaikų priežiūra.

Nedalyvaujančioji tėvystė. Trečioji, mažiausia, vyrų grupė atsisakė visų tėvystės įsipareigojimų: dėl nedarbo ir ekonominių sunkumų arba nesutaikomų konfliktų su buvusiomis sutuoktinėmis arba partnerėmis jie nei finansiškai rėmė vaikus, nei palaikė su jais santykius. Šių tėčių vaidmenį geriausiai apibūdina nedalyvaujančiosios, arba „sulaužytos“, tėvystės terminas. Skyrybos ar partnerystės nutraukimas tiems vyrams sykiu buvo ir kontakto su vaikais pabaiga. Tai įvyko ne tik dėl sudėtingų ir konfliktiškų teismo procesų, bet ir dėl ekonominės vyrų padėties.

Nors interviu metu nemaža šios grupės informantų dalis įtikinėjo, kad jie vis dar myli savo vaikus, tačiau nesugebėjo nei mokėti alimentų, nei lankyti savo vaikų dėl vadinamųjų „lyčių karų“ su buvusiomis partnerėmis: „Vaikus mylėjau ir mylėsiu, mano žodis. Vsiu, daugiau aš neturiu ką sakyti“ (informantas nr. 10, 44 m.). Panašiai dėl patiriamų ekonominių sunkumų kitas informantas negalėjo finansiškai remti vaikų. Jis teigė, kad anksčiau padėdavo vaikams, bet paklausus, kaip jis tai darė, informantas supyko ir atsisakė tęsti pokalbį šia tema. Kaip išaiškėjo, jo paties gyvenimo istorija buvo gana sudėtinga: vaikystę jis praleido vaikų namuose, paskui buvo įkalintas ir beveik visą gyvenimą jį persekiojo skurdas. Dėl to, kad šis vyras negebėjo mokėti alimentų, jo butas buvo parduotas varžytinėse kaip kompensacija už vaikų išlaikymą. Interviu metu jis gyveno paskendęs kraštutiniame skurde, buvo įklimpęs į skolas ir net neturėjo elektros savo apgriuvusiame name. Vienintelis jo pragyvenimo šaltinis – neįgalumo išmokos. Jokių santykių su vaikais iš buvusių dviejų santuokų šis informantas nepalaikė: „...Ne, dabar aplamai, dabar aplamai aš nežinau, nei kur mano vaikai, nei kur mano tos žmonos, ir netgi nebandžiau jų ieškot, nes tuo labiau, kas dabar Kaišiadory, kur buvo... dabar viską Vilnius tvarko visus reikalus, jau Kaišiadorys neužsiima šiais reikalais dėl vaikų“ (informantas nr. 13, 44 m.).

Nors šis vyras nesugebėjo nei mokėti alimentų, nei palaikyti kontaktų su vaikais, interviu metu vienąsyk paminėjo, kad jam svarbu būti šeimos maitintoju, tačiau vėliau kalbėjo, kad ne pinigai, o meilė būtina, norint dalyvauti vaikų gyvenimuose. Paklaustas, kas trukdo rūpestingai tėvystei, informantas nukrypo į filosofinius apmąstymus apie savo nesugebėjimą atrasti „tikrą gyvenimą“, bailumą ir neapsisprendimą keisti save ir pasiekti kokių nors tikslų. Galiausiai jis prisipažino jaučiąs gėdą dėl to, kad jam nepavyko nei būti tinkamu tėvu, nei „normaliu“ vyru. Ši gėda jį persekiojanti kas dieną. Galima teigti, kad abiejų minėtų informantų beklasių statusas, taip pat ir su juo susijęs skurdas ir vargas labiausiai lėmė jų nedalyvaujančiąją tėvystę.

Panašios socialinės ir ekonominės kliūtys, su kuriomis susidūrė informantai nr. 10 ir nr. 13, apibrėžė ir kito 31 metų informanto tėvystės praktikas. Pirmiausia, kaip ir dauguma tyrime dalyvavusių vyrų, jis skundėsi: „Nu, pinigai, svarbiausia pinigai buvo. Dabar, žinai, kai išsiskiri iš tikrųjų, dabar tie vyrai padaryta tokie, žinai, tokia sistema čia Lietuvoj ir turbūt visam pasauly. Išsiskyrė, tai tu tai buvusiai šeimai vis tiek turi būt kaip bankomatas, žinai, duot tuos pinigus.“ Jo žmona emigravo į Didžiąją Britaniją ir nuo to laiko jis nematė savo sūnaus: „Taip ir dabar aš nežinau, kur jis yra. Treti metai jo nemačiau... Ne, tai čia gyvena su vienu vyru, paskui dabar jau į Angliją išvažiavus jinai ten, ten, Anglijoj, jinai dabar gyvena su kitu dar, apsiženijo, ten vaikas, viskas – sukūrus šeimą, bet, bet ten tiek aš su savo vaiku ne, ne, nesimatau visiškai. Laukiu, tai dar biški paaugs jau, su tuo pačiu telefonu pradės gal bendraut...“ (informantas nr. 16, 31 m.). Šio informanto pavyzdys rodo, kad vadinti tuos vyrus „veltėdžiais“ tėvais nebūtų teisinga, nes dauguma jų išreiškė viltį ateityje pamatyti savo vaikus arba iš naujo užmegzti ryšius su jais.

Jau atlikti tėvystės tyrimai sugestijuoja, kad po skyrybų atskirai gyvenantiems tėčiams labai sunku palaikyti prasmingus santykius su vaikais dėl įvairių tarpasmeninių, psichologinių ir materialinių ar ekonominių veiksnių (Collier, Sheldon, 2008, 143). Tai ypač pasakytina apie šios grupės vyrus, kuriems skyrybos reiškė beveik visišką atsiribojimą nuo buvusios šeimos bei ekonominių, socialinių, emocinių ir psichologinių nedalyvavimą vaiko auklėjime. Tačiau šių vyrų nedalyvaujančiojoje tėvystėje materialiniai ir ekonominiai veiksniai buvo visų svarbiausi.

Pasak Lindos Stephens, kontaktai su vaikais kainuoja. Tėčių, turinčių mažai pinigų, ir santykiai su vaikais dažnai menki. Socioekonomiškai privilegijuoti išsiskyrę vyrai turi daugiau galimybių dalyvauti savų vaikų auklėjime (Stephens, 1996, 471). Vadinasi, pajamos ir išsilavinimas – du esminiai tėčių ir vaikų kontaktų dažnį ir intensyvumą lemiantys veiksniai. Tai paprastai aiškinama dviem būdais, iš kurių pirmas susijęs su praktiniais klausimais. Mažas pajamas turinčiam tėčiui sunkiau pasiimti vaiką į savo namus arba jį lankyti, ypač jei gyvena toli nuo vaiko. Antras paaiškinimas grindžiamas normomis ir nuostatomis: dauguma tėčių sieja tėvystę su šeimos maitintojo vaidmeniu. Kas lieka iš tėvystės, jei vyras nesugeba uždirbti pakankamai pinigų? Ar tėčiai, neturintys nuolatinio darbo arba „normalaus“ būsto, gali būti pavyzdžiui savo vaikams? Mokslininkų teigimu, argumentas apie išsilavinimą kaip vieną iš veiksnių, veikiančių kontaktų dažnį, paremtas prielaida, kad labiau išsilavinę tėčiai paprastai laikosi modernesnių pažiūrų į tėvystę ir dėl to būna labiau įsipareigoję palaikyti santykius su vaikais po skyrybų ar partnerystės iširimo (Skevik, 2006; Stephens, 1996).

Apibendrinant darytina išvada, kad išsiskyrusių tėčių tėvystės praktikas galima suskirstyti į tris modelius, išryškinančius poskyrybinės tėvystės sudėtingumą. Pirmoji grupė, atstovaujanti naujai tėvystei, finansiskai remia vaikus ir palaiko su jais pastovius santykius. Dėl konfliktų su buvusiomis sutuoktinėmis ar partnerėmis ir kitų gyvenimo aplinkybių (pvz., didelio atstumo tarp vyrų ir jų vaikų gyvenamosios vietos) antroji grupė apsiriboja ekonomine tėvyste, t. y. alimentų mokėjimu. Paminėtina, kad, lyginant su pirmąja grupe, pastaroji laikosi daug konservatyvesnių nuostatų tiek į tėvystę, tiek į vyriškumą bei moters ir vyro vaidmenis šeimoje. Tačiau abiejų šių grupių vyrai teigė, kad Lietuvos teisinė sistema yra labai šališka: pirmiausia, neatsižvelgiama į tėčių ekonominę padėtį (dažnu atveju jie verčiami mokėti alimentus, neatitinkančius pajamų) ir visai nekreipiamas dėmesys į jų interesus, susijusius su vaikų auklėjimu (jungtinės vaiko globos institucija šalyje neegzistuoja).

Trečioji vyrų grupė, atstovaujanti nedalyvaujančiai tėvystei, yra priešybė pirmajam tėvystės modeliui. Dauguma šios grupės tėčių visiškai nepalaikė santykių su vaikais ir buvusiomis sutuoktinėmis ar partnerėmis. Lyginant su dviejų kitų grupių vyrais, šie tėčiai turėjo menkiausią išsilavinimą ir užėmė sąlygiškai žemą socialinę padėtį. Nors teisinė sistema apibrėžia vyrų ekonominius įsipareigojimus vaikams, dėl finansinių ir ekonominių sunkumų ar net skurdo ši grupė visiškai atmetė tėčių kaip šeimos maitintojų vaidmenį.

Dvi pirmosios vyrų grupės, priklausančios dalyvaujančiosios ir ekonominės tėvystės modeliams, interviu metu buvo labiau linkusios diskutuoti juridiniais klausimais ir kelti tėčių teisių (arba beteisiškumo) problemą. Šių vyrų nuomone, Lietuvos teisinė sistema labai šališka vyrų atžvilgiu, nes moterims automatiškai skiriama vaiko globa, o vyrais ir jų interesais teismuose nepasitikiama. Kai kuriais atvejais skyrybų procesai virsta karais tarp sutuoktinių, kurios paprastai laimi moterys. Tai leistų teigti, kad egzistuoja pozityvus ryšys tarp buvusių sutuoktinių bendravimo ir vyrų įsitraukimo į vaikų auklėjimą. Tik pirmoji vyrų grupė (dalyvaujantys tėčiai) gebėjo palaikyti santykius su buvusiomis sutuoktinėmis ir susitarti dėl juos tenkinančios vaikų globos.

Apibendrinimas

Gilinant į poskyrybinę tėvystę šiame straipsnyje analizuota, kaip skyrybos paveikia tėvystės modelius ir strategijas, kurias vyrai renkasi, siekdami palaikyti santykius su vaikais. Tėvystė per atstumą susijusi su įvairiomis kliūtimis, kylančiomis dėl įtampos tarp skirtingų tėvystės sampratų, įsišaknijusių tiek teisinėje Lietuvos sistemoje, tiek socialiniuose požiūriuose. Nepaisant skirtingų tėvystės patirčių, kurios atspindi ir prieštaravimą tarp „naujosios“ ir tradicinės tėvystės, biografiniai interviu su išsiskyrusiais vyrais išryškina

tris pagrindinius tėvystės modelius: 1) vyrai stengiasi suderinti šeimos maitintojo ir vaikų priežiūros funkcijas, bet ypač pabrėžia pastarąją; 2) susitauko su vyraujančiu ekonominės tėvystės supratimu ir iš dalies atsisako santykių su vaikais; 3) visiškai nusišalina nuo atsakomybės (nemoka alimentų, nepalaiko kontaktų su vaikais).

Pasak R. Colliero ir S. Sheldon, tiek „gera“, tiek „bloga“ poskyrybinė tėvystė priklauso nuo nuolatinės „kovos dėl [tėvystės] reikšmių ir trokštamų normų, kuri atspindi sudėtingą tarpusavio santykį tarp socialinio ir teisinio žinojimo bei galios“ (Collier, Sheldon, 2008, 170). Situaciją Lietuvoje galima apibūdinti kaip kultūrinę terpę, kurioje tėčių ekonominiam vaidmeniui teikiama pirmenybė, o tėčių teisė į globą ir vaiko priežiūrą laikomi antriniais, todėl išsiskyrusio vyro pirminė užduotis – finansiškai išlaikyti savo vaikus. Antrajam modeliui priskirtini tėčiai (ekonominė tėvystė) buvo labiausiai veikiami šalies teisinių ir socialinių normų. Be to, jie atviriausiai išreiškė tradicines nuostatas ir požiūrį į vyriškumą bei vyro kaip šeimos maitintojo vaidmenį. Šių vyrų įsitikinimu, tėtis privalo finansiškai pasirūpinti savo vaikais net ir tada, kai su jais negali palaikyti santykių. Skyrybų patirtys, traumavusios dalį šios grupės vyrų, ir prasti santykiai su buvusiomis sutuoktinėmis arba partnerėmis taip pat prisidėjo prie to, kad šie tėčiai apsiribojo ekonomine tėvyste.

Būtina paminėti, kad dalyvaujančiosios tėvystės modelio vyrai, derinantys šeimos maitintojo ir vaikų priežiūros vaidmenis, priklausė aukštesnei vidurinei arba vidurinei klasei. Nors ir susidurdami su sunkumais (konfliktai su buvusiomis sutuoktinėmis), šie vyrai stengėsi dažnai bendrauti su vaikais tiesiogiai, internetu ar telefonu. Skųsdamiesi Lietuvos teisinės sistemos šališkumu, šie vyrai savo elgesiu dekonstravo lyčių normas ir stereotipus, susijusius su vyro gebėjimais rūpintis vaikais. Pastaroji grupė aiškiausiai įrodo, kad, norint palaikyti tvirtus santykius su vaikais, būtina bendradarbiauti su jų mamomis ir kad šis bendradarbiavimas sudaro tėčio ir vaiko santykių klestėjimo pagrindą (Dowd, 2000, 62; Dowd, 2012). Nors ir patirdami stipriausias įtampas tarp naujosios dalyvaujančiosios ir tradicinės tėvystės modelių, šie vyrai siekė lygių teisių į vaikų priežiūrą.

Trečiąją vyrų grupę, nei ekonomiškai, nei kitaip nedalyvaujančią savo vaikų gyvenime, sudarė žemiausios socialinės padėties vyrai. Nedarbas, skurdas ir nutrūkę santykiai su buvusiomis sutuoktinėmis ar partnerėmis buvo didžiausia kliūtis palaikyti santykius su vaikais. Ši grupė paprasčiausiai neturėjo nei ekonominių, nei socialinių išteklių bendrauti su vaikais. Dėl to ne vienas iš šių vyrų jautė gėdą ir nepatogumą. Skurdą galima laikyti didžiuliu iššūkiu tiek šeimos maitintojo, tiek dalyvaujančiojo tėčio vaidmenims.

Šis tyrimas dar kartą patvirtina, kad, siekiant įveikti tėvystės įtampas po skyrybų, būtina bendradarbiauti su buvusiomis sutuoktinėmis.

Dalyvaujančiosios tėvystės modelis labiausiai priklauso ne nuo teisinių kanonų, o nuo patenkinamų santykių tarp tėvų. Vyrai gali pasiekti daugiau ne išnaudodami, bet iš dalies „pergudraudami“ teisinę sistemą, t. y. tardamiesi su mamomis dėl vaikų lankymo grafikų ir kitų su vaikų priežiūra susijusių dalykų.

Siekiant išplėsti vyrų poskyrybinės tėvystės modelių ir scenarijų platesniuose socialiniuose kontekstuose analizę būtini papildomi kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai, telkiant dėmesį į įtampas tarp naujosios ir tradicinės tėvystės ir vyrų prisitaikymo prie tėvo vaidmens strategijų po skyrybų. Skyrybos gali būti ne tik iššūkis, bet ir socialinis išteklius vyrams, pasirengusiems kurti naujus rūpinimosi vaikais būdus ir dekonstruoti tradicinį santykį tarp hegemoninio vyriškumo ir tėvystės.

Padėka

Šis straipsnis parengtas įgyvendinant LMT finansuojamą Nacionalinės mokslo programos „Gerovės visuomenė“ projektą „Šeimos deinstitucionalizacijos iššūkiai vaikų gerovei: vaikų išlaikymas iširus tėvų partnerystei“ (GER-010/2015).

Gauta 2017 01 27

Priimta 2017 04 19

Literatūra

- Collier, R. 1995. *Masculinity, Law and the Family*. London: Routledge.
- Collier, R. 1999. “Men, Heterosexuality and the Changing Family: (Re)constructing Fatherhood in Law and Social Policy.” In *Changing Family Values*, eds. C. Wright, G. Jagger, 38–58. London: Routledge.
- Collier, R. 2006. “‘The Outlaw Fathers Fight Back’: Fathers’ Rights Groups, Fathers 4 Justice and the Politics of Family Law Reform—Reflections on the UK Experience.” In *Fathers’ Rights Activism and Law Reform in Comparative Perspective*, eds. R. Collier, S. Sheldon, 53–78. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Collier, R., Sheldon, S. 2006. “Fathers’ Rights, Fatherhood and Law Reform – International Perspectives.” In *Fathers’ Rights Activism and Law Reform in Comparative Perspective*, eds. R. Collier, S. Sheldon, 1–26. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Collier, R., Sheldon, S. 2008. *Fragmenting Fatherhood: A Socio-Legal Study*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.
- Connell, R. 1987. *Gender and Power*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Connell, R. 2000. *The Men and the Boys*. Cambridge, UK: Polity.
- Dowd, N. E. 2000. *Redefining Fatherhood*. New York: New York University Press.

- Dowd, N. E. 2012. "Fatherhood and Equality: Reconfiguring Masculinities." *45 Suffolk University Law Review* 1047. Prieiga internete: <http://scholarship.law.ufl.edu/facultypub/401> [žiūrėta 2017 01 12].
- Gregory, A., Milner, S. 2011. "What is "New" about Fatherhood?: The Social Construction of Fatherhood in France and the UK." *Men and Masculinities* 14 (5): 588–606.
- Gubrium, J. F., Holstein, J. A., eds. 2002. *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Haywood, C., Mac an Ghaill, M. 2003. *Men and Masculinities: Theory, Research and Social Practice*. Buckingham: Open University Press.
- Hearn, J. 2002. "Men, Fathers and the State: National and Global Relations." In *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*, ed. B. Hobson, 245–272. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hearn, J., Pringle, K., eds. 2006. *European Perspectives on Men and Masculinities: National and Transnational Approaches*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hobson, B. ed. 2002. *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, B., Morgan, D. 2002. "Introduction: Making men into Fathers." In *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*, ed. B. Hobson, 1–24. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalmijn, M. 2008. "The Effect of Separation and Divorce on Parent-Child Relations in Ten European Countries." In *Families, Ageing and Social Policy: Intergenerational Solidarity in European Welfare States*, ed. Ch. Saraceno, 170–193. Cheltenham: Edward Elgar.
- Kudinavičiūtė-Michailovienė, I. 2013. „Santuokos nutraukimo teisinės pasekmės ir jų išsprendimo problematika ištuokos byloje“. In *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai*, sud. E. Tamošiūnienė, I. Kudinavičiūtė-Michailovienė, 59–103. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Kudinavičiūtė-Michailovienė, I., Maslauskaitė, A. 2016. "Children's Maintenance Fund in Lithuania: Legal and Sociological Aspects of its Activities." In *International Survey of Family Law: 2016 Edition*, eds. B. Atkin, F. Banda, 305–322. Bristol: Jordan Publishing.
- Kvale, S. 1996. *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kvale, S. 2006. "Dominance Through Interviews and Dialogues." *Qualitative Inquiry* 12 (3): 480–500.
- Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. 2000. *Valstybės žinios*, nr. 74–2262.
- Maclean, M., ed. 2007. *Parenting After Partnering: Containing Conflict After Separation*. Oxford: Hart Publishing.
- Maslauskaitė, A., Baublytė, M. 2012. *Skyrybų visuomenė. Ištuokų raida, veiksniai ir pasekmės Lietuvoje*. Vilnius: LSTC.

- Maslauskaitė, A., Jasilionienė, A., Jasilionis, D., Stankuniene, V., Shkolnikov, V. 2015. "Socio-economic determinants of divorce in Lithuania: Evidence from register-based census linked data." *Demographic Research* 33 (30): 871–908.
- Maslauskaitė, A., Jasilionienė, A., Jasilionis, D., Stankūnienė, V. 2013. „Skyrybos ir su-tuotkinių socialiniai ekonominiai ištekliai“. *Filosofija. Sociologija* 24 (4): 237–245.
- Maslauskaitė, A., Kuconytė, D. 2016. „Būti tėvu po skyrybų: tėvo kontaktai su nepilna-mečiais vaikais“. *Kultūra ir visuomenė* 7 (1): 11–32.
- Miller, T. 2011. *Making Sense of Fatherhood: Gender, Caring and Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Brien, M., Brandth, B., Kvande, E. 2007. "Fathers, Work and Family Life." *Community, Work & Family* 10 (4): 375–386.
- Oechsle, M., Müller, U., Hess, S., eds. 2012. *Fatherhood in Late Modernity: Cultural Images, Social Practices, Structural Frames*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.
- Orloff, A. S., Monson, R. A. 2002. "Citizens, Workers or Fathers? Men in the History of US Social Policy." In *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*, ed. B. Hobson, 61–91. Cambridge: Cambridge University Press.
- Puur, A., Rahu, L., Maslauskaitė, A., Stankuniene, V., Zakharov, S. 2012. "Transformation of Partnership Formation in Eastern Europe: The Legacy of the Past Demographic Divide." *Journal of Comparative Family Studies* 43 (3): 389–419.
- Reingardė, J., Tereškinas, A. 2006. "Reconciliation of Work and Family Life in Lithuania: Challenges and Opportunities for Gender Equality." In *Between Paid and Unpaid Work: Family Friendly Policies and Gender Equality in Europe*, ed. J. Reingardė, 27–60. Vilnius: Social Research Center of Vytautas Magnus University.
- Scourfield, J., Drakeford, M. 2002. "New Labour and the 'Problem of Men'." *Critical Social Policy* 22 (4): 619–640.
- Simpson, B., Jessop, J. A., McCarthy, P. 2003. "Fathers After Divorce." In *Children and their Families: Contact, Rights and Welfare*, eds. A. Bainham, B. Lindley, M. Richards, L. Trinder, 201–219. Oxford: Hart Publishing.
- Skevik, A. 2006. "Absent Fathers' or 'Reorganized Families'? Variations in Father-child Contact after Parental Break-up in Norway." *The Sociological Review* 54 (1): 114–132.
- Smart, C., Neale, B. 1999. *Family Fragments?* Cambridge, MA: Polity.
- Stephens, L. S. 1996. "Will Johnny see Daddy This Week? An Empirical Test of Three Theoretical Perspectives on Postdivorce Contact." *Journal of Family Issues* 17 (4): 466–494.
- Šumskaitė, L. 2014. *Vyrų tėvystės praktikos*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Surašymas 2011. 2013. *Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Tereškinas, A. 2008. "Men on Paternity Leave in Lithuania: Challenging Hegemonic Masculinity." *Gender Matters in the Baltics*, ed. I. Novikova. 403–417. Riga: Latvian University Press.

- Williams, F. 1998. "Troubled Masculinities in Social Policy Discourses: Fatherhood." In *Men, Gender Divisions and Welfare*, eds. J. Popay, J. Hearn, J. Edwards, 63–97. London: Routledge.
- Williams, S. 2008. "What is Fatherhood? Searching for the Reflexive Father." *Sociology* 42: 487–502.
- Wilson, G. B. 2006. "The Non-resident Parental Role for Separated Fathers: A Review." *International Journal of Law, Policy and the Family* 20: 286–316.

ARTŪRAS TEREŠKINAS | AUŠRA MASLAUSKAITĖ

Divorced Men and Models of Postdivorce Fatherhood

Summary

Analyzing 25 biographical interviews with divorced men of different class, education, professional involvement, living in three biggest Lithuanian cities, Vilnius, Kaunas and Klaipėda, the article distinguishes three broad types that reflect father's identities and their different strategies utilized to make sense of their experience. Men of the first type comprised of fathers who espouse "new fatherhood" did not follow culturally prescribed script of merely economic provider but practiced involved fathering. The second group resigned to the breadwinner role and acquiesced to it. These divorced men did not resist the dominant imperative of economic fatherhood ingrained in the Lithuanian legal system. Moreover, these men were the most likely to express traditional views not only about parenting but also about masculinity and men and women's roles. Their failure to engage in extensive cooperation with their former spouses led to more obstacles in maintaining father-child relationships. The third smallest group of men withdrew from all fathering responsibilities: because of unemployment and economic hardship or irreconcilable clashes with former spouses, they neither financially supported their children, nor maintained a father-child contact. Their divorce led to their disinvestment in children and their withdrawal from children's economic, social, emotional and psychological support. Our findings also show that fatherhood is clearly stratified by class. Almost all men of the first two types belonged to the middle or upper middle class, while the third group could be best described as a working-class or even underclass living on social security benefits. Secondly, our research confirms the results of other studies that demonstrate positive association between levels of inter-parental co-operation and levels of paternal involvement among divorced men.

Keywords: *postdivorce fatherhood, father's roles, new fatherhood, economic fatherhood, absent fathers, masculinity.*